אשמת העם; וכמוהו: ובמים לא רחצת למשעי[ל], ואתה עתיד לראות פירושו במקומו מספר[א] השרשים[ב][1]; והוא אצלי הנה תמורת[ג] הבית[2], כי הבית היא המשמשת[ג] בענין הזה, כאשר נאמר: ומטהו על הים ונשאו בדרך מצרים[ג], רוצה לומר, על הדרך שעשה במצרים[3]

וכבר באה הלמד בזולת המקום הזה ובזולת הענין הזה עוד במקום הבית, כמו שאמר: וישבו אתו לארץ[ד] ר"ל[ד]: בארץ[4]; ונפלו לפניכם לחרב[ה], ר"ל[ה]: בחרב[5]; כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי[ו], ר"ל: בפצעי, בחבורתי[ו][6]; ואולם לוז שם העיר לראשונה[ז], כמו[ז]: בראשונה[7]; לאחרונה יסעו[ז], ר"ל: באחרונה; ונשמרתם מאד לנפשותיכם[ח], כלומר: בנפשותיכם[ח], כמו שאמר[ח*]: השמרו בנפשותיכם[ו], ועוד: ונשמרתם ברוחכם[ט]; נגפו יי במעיו לחלי לאין מרפא[יב], מקום: בחלי; וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה[ט] וללא תורה[יג], רוצה לומר: בלא אלהי אמת ובלא כהן מורה[ט] ובלא תורה; ויחפהו זהב טהור לכברים שש מאות[יד], כמו: בכברים שש מאות; ואיש משך בקשת לתמו[טו], כלומר[י]: בתומו[8]; לרקמות תובל למלך[טז], כלומר: ברקמות; והיה לפנות ערב ירחץ במים[יז], לעת ערב והנה בלהה[יח], ותבא אליו[יא] היונה לעת ערב[יט], לכלות דבר יי מפי ירמיה[כ יב], כמו[יג] בפנות ערב[9], בעת ערב, בכלות דבר יי, כלומר: בעת הזאת; וכמוהו: והיה לפתע פתאום[כל], הוא[יד] כמו: וכי ימות מת עליו בפתע פתאום[כב]; וכמוהו: משגב לעתות בצרה[כג], כלומר: בעתות. והשער הזה[10] — בבית, כמו בלילה ההוא[כד], ביום ההוא[כה טו], ויעמד שופטים[טז] בארץ בנימן ובערי יהודה[יז] לעיר ועיר[כו], כלומר: בעיר ועיר; למכמש יפקיד[יח] כליו[כז], כלומר[יט]: במכמש[כ]; מתהלך בגן לרוח היום[כח], בעת[כא] רוח היום, ורוח היום[כב] הוא[כג] קרות אוירו[כד], וגזרתו[כה] מן: ורוח

ל יחזקאל טז ד. ג ערך ,משע'. ג ישעיה י כו. ד איוב ב יג. ה ויקרא כו ז. ו בראשית ד כג. ז שם כח יט. ח במדבר ב לא. ט דברים ד טו. י ירמיה יז כא. יל מלאכי ב טו. יב דה"ב כא יח. יג שם טו ג. יד שם ג ח (בספרינו: טוב, ועיין תג"ך גינצבורג). טו מ"א כב לד. טז תהלים מה טו. יז דברים כג יב. יח ישעיה יז יד. יט בראשית ח יא. כ עזרא א א. כל ישעיה כט ה. כב במדבר ו ט. כג תהלים ט י. כד בראשית יט לה. כה שם טו יח. כו דה"ב יט ה; בספרינו: בארץ בכל ערי יהודה הבצרות לעיר ~, ועיין הערה יז. כז ישעיה י כח. כח בראשית ג ח.

א) ב: בספר. ב) ה: תמורה מן. ג) ב משמשת. ד) ה: כמו; ע: כלומר. ה) א: רצונו, ונתוסף בכתב אחר על השיטה: לומ'; ב: רצונו; ה: רצונו לומ'; ע: כלומר. ו) ה: ובחבורתי. ז) ה: רצונו לומר; כ"י ע אחר: כלומר. ח) ג כלומר ~ ל'. ח*) ע: שנאמר. ט) ה: ~ צדק. י) ה: כמו. יא) ב ~ ל'. יב) א ה: ירמיהו. יג) ה: וכלם ~. יד) ה: והוא. טו) ב ביום ~ ל'. טז) א ~ ל', ונתוסף בכתב אחר; ה (על הגל' בכתב הסופר עצמו): ~ ביום ההוא. יז) כך א ב ג ה וכ"י אחד של הע'; בכה"י השני של ע הנוסחה כמו שהיא בספרינו. יח) ה: יפקוד. יט) ה: כמו; ע: ר"ל. כ) ה: ~ יפקוד כליו.

כא) ה: בעת. כב) ג ורוח ~ ל'. כג) ה: ההוא, ובגליון נתוסף: ~. כד) ה: אויר. כה) ב: וגזירתו.

---

[1] ריב"ג מפרש שם: להתנקות, והוא תופס זה להגדרה של רחצת: רחיצה כזו שהיא מנקה, והאפודי בספרו: מעשה אפיד (עמ' 71) מפרש שלמד זו היא למד התכלית: רחץ כדי להתנקות; הוא תמה שם על ריב"ג שלא הזכיר הוראה זו של הלמד, ונעלם ממנו המקום להלן (עמ' נה ה). [2] מוסב על לאשמת, שדינו: באשמת, והאפודי במקום הנ"ל חולק גם על פירוש פסוק זה. [3] כאן תרגם א"ת את ,סביל' שבע' ,דרך', אבל בסה"ש לריב"ג ערך ,דרך' הוא מתרגם אותו — מנהג על מנהגו במצרים. דרך במשמעות מנהג אנו מוצאים בכתוב גם במקומות אחרים, למשל: כי השחית כל בשר את דרכו (בראשית ו יב), אבל לפי פירוש ריב"ג באה כאן „בדרך מצרים" באותה המשמעות שמשתמשים בה במשנה: במנהג שנוהגים במצרים (ביחס למצרים), כמו שנאמר: כך היא דרכה של תורה (אבות ו ד), בא עליה כדרכה ושלא כדרכה, ועוד. [4] ריב"ג חוזר על פירוש זה להלן עמ' קי, ולכאורה אינו מובן, הלא לא מצינו בשום מקום ישיבה על הארץ בבית, אלא בלמד: שבי לארץ (ישעיה מז א), ישבו לארץ (איכה ב י). המדקדק ר' אלישע בר' אברהם בספרו „מגן דוד" (דפוס קושטנטינא רע"ז ס' כג) מפרש, שבית זו עצמה, שהלמד עומדת במקומה, היא במקום ,על' (שמוש זה של הב' מביא ריב"ג להלן במקומו); עיין גם ס' מכלול לרד"ק (ליק מו ע"א). ואפשר שריב"ג מפרש ישיבה זו לשון דירה, כלומר, שגרו אתו בארצו, וביסיבה כזו משמשת הבית, כמש"נ: וישב בארץ נוד (בראשית ד טז). [5] לפי שבכל המקרא אנו מוצאים נפילה בחרב חוץ מבפסוק זה ובפסוק שלאחריו. [6] ר"ל, בעבור פצעי וכו', וריב"ג מביא שמוש זה של הבית במקומו. [7] כמש"נ בבראשית יג ד. [8] כמש"נ בבראשית כ ה. [9] אפשר שריב"ג כתב כך להוציא מדעת הקראים שמפרשים: לפני ערב, ועיין פירוש ראב"ע לפסוק זה, ועיין לעיל עמ' יט הערה 8 בסופה. [10] כלומר, שמוש זה משמשת הבית; בע': אלבאב. עורכי הד', שהיתה קשה עליהם מלה זו, שנו אותה כאן ובכמה מקומות ל„שעור" מלה שא"ת מתרגם בה רק את המלה „תקדיר".

לשאול[ל א][1], וכבר אמרתי בספר ההשגה, כי ההלוך הזה הוא לאדם, והשעור: וישמעו את קול יי אלהים והאדם מתהלך בגן לרוח היום, כלומר בעת רוח היום[ב], ואם תרצה לומר[ג]: בהשבת[ד] רוח היום, כלומר[ה] בפנות היום, כי הרוח יהיה בו, כלומר[ה] קרות האויר[*][1]. לשרת לפני הארון תמיד [13] לדבר יום ביומו[ג], כלומר: בדבר יום ביומו, כי עבודתם היתה מתחלפת כפי התחלפות[ו] הימים[ז] מחול וחדש ושבת ומועד[2]; להעלות עלות ליי על מזבח העלה תמיד לבקר ולערב[ג], כלומר: בבקר ובערב; ושמרת את החקה הזאת למועדה[ד ח], כלומר: במועדה, וכמוהו: למועד חדש האביב[ה], כלומר: במועד[ט]; על אשר מריתם[י] את[יא] פי למי מריבה[ו], כלומר: במי מריבה[3]; הנה אני[יא*] בונה בית לשם יי[יב] אלהי ישראל להקדיש לו להקטיר[יב*] לפניו[יג] קטרת סמים ומערכת תמיד ועלות לבקר ולערב לשבתות[יג*] ולחדשים ולמועדי יי[יד] אלהינו[ז], כלומר: בבקר ובערב בשבתות[טו] ובחדשים ובמועדי יי אלהינו; ותוכחתי לבקרים[ח], ר"ל: בבקרים, כלומר: בכל בקר[טז], וכמוהו[יז]: וחרדו לרגעים[טיח][4]; לקול צללו שפתי[ו], כלומר: בקול[5].

ואמר[יט] במנין[6]: ביום אחד לחדש[יל], כלומר: בחדש; ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר[יב כ], כלומר: בעשתי עשר[כ], כמו שנאמר: הוא חדש[כא] החשיעי בעשרים[כא*] בחדש[יג][7].

ותבא הלמד על הפעולים[כב] בהרבה מקומות בכמו[כג]: לכלכם ישים שרי אלפים[יד כד][8]; פתחת למוסרי[טו]; וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה[טז], כי אמרו: „לכל חיל פרעה" — תמורת אמרו: את הרכב ואת הפרשים[9]. וכמוהו: ויואב ואבישי אחיו[כה] הרגו לאבנר[יז]; וישאל המלך לאשה ותספר לו[יח][10]; ויקח רב טבחים[כו]

ל ש"א טז כג. ג דה"א טז לז. ג שם שם מ. ד שמות יג י. ה שם לד יח. ו במדבר כ כד. ז דה"ב ב ג (בספרינו ,ישראלי ל'). ח תהלים עג יד. ט יחזקאל כו טז. י חבקוק ג טז. יל חגי א א. יג זכריה א ז. יג עזרא י ט. יד ש"א כב ז. טו תהלים קטז טז. טז שמות יד כח. יז ש"ב ג ל. יח מ"ב ח ו.

א) ג ה: ~ וטוב לו. ב) ב כלומר .... ~ ל'. ג) ע: אמור (בכר). ד) ה: בנשיבה. ה) א ב ג ה: אי. ו) א: החלפות. ז) ה: היום. ח) ג ה: ~ מימים ימימה. ט) א ב וכ"י אחד של ע כלומר ~ ל'. י) כך ע וד'; א ב ג ה: מעלתם (עיין להלן עמ' נט, ועמ' סב). יא) ה ~ ל'. יא*) ב: אנכי. יב) ג: (בית) שם ליי. יב*) ב ג: ולהקטיר. יג) ה ~ ל'. יג*) ג ה: ולשבתות. יד) ה ~ ל'. טו) ה: ובשבתות. טז) ג כלומר ... ~ ל'. יז) א ~ ל'. יח) ג: ~ ר"ל ברגעים. יט) ע: ונאמר. כ) א: עשרה; ע: ~ חדש. כא) ה: ביום ההוא (הוא) החדש. כא*) ה: בעשירי. כב) ב: הפעלים. כג) ע: ~ אמרו. כד) ג: ~ ושרי מאות. כה) א ~ ל' ונתוספה על השיטה בכי"א. כו) ב ע: הטבחים.

---

[1] ריב"ג מפרש לרוח מלשון: ורוח, כלומר נשעה שהיום נעשה רוח ונעים לבני אדם, וזהו בעת שהאויר קר (בארצות החמות). הפירוש של לרוח היום — לרוח היום נמצא בבראשית רבה לפסוק זה. [2] הפירוש הקודם של לרוח היום גורר גם פירוש חדש של „מתהלך". הפסקה: בהשבת וכו' אינה מובנת היטב בתרגומו של א"ת. בע' נאמר: פי רואת אלנהאר אי באלעשי לאן אלרואת יכון פיה אי גרד אלנסים; רואת יש לו ב' משמעויות בערבית: ריוח ונעימות וגם ערב, וע"כ הוצרך ריב"ג לפרש, שבפעם הראשונה באמרו: אלרואת כיון למשמעותו השניה, ובפעם השניה — למשמעותו הראשונה, והפירוש הוא, שלרוח היום הוא בערב, ונקרא הערב כך, לפי שהריוח יהיה בו וכו'; ועיין בסה"ש לריב"ג ערך „רוח". — בס' ההשגה הנדפס לא נמצא פירוש זה, אבל קוקובצוב פרסם ב„הודעות האקדמיה הרוסית למדעים" לשנת 1911 קטע מספר זה שמצא בכ"י פסרבורג (ושחזר אחריו בכונה תחלה, כמו שמעיר שם) המכיל ערך „רוח" ושם נמצא בלשון זה ממש. [2] ולפיכך צריך היה להיות: בדבר, אבל כשהעבודה שוה בכל יום, הרי נאמר: ולקטו דבר יום ביומו (שמות טז ד). [3] מזה שריב"ג מביא פסוק זה כאן בין ביתי הזמן משמע לכאורה שהוא מפרש את הפסוק: בזמן שהיתה המריבה על המים, אבל עיין להלן הערה 5, ועיין פירוש הראב"ע לפסוק זה. [4] ופירושו: בכל רגע ורגע, כלומר תמיד, כמו לבקרים הקודם (וכן מפרש הרד"ק). [5] ריב"ג בס' ההשגה וסה"ש שלו ערך „צלל" גוזר „צללו" מלשון „הצלינה" בש"א ג יא (מתאים לצליל הערבי) ולכאורה משמע, שהוא מפרש: שמעתי את השמועה ושפתי (או שיני) נקשו זו לזו מחנת פחד בחזק, עד שהשמיעו קול, ואם כן אין בית זו בית הזמן. [6] בע': תאריך — מלה שמשתמשים בה גם בעברית החדשה במשמעותה הערבית. [7] אין כונת הריב"ג להביא ראיה מפסוק זה, שהשמוש הוא בבית, שהרי הוא עצמו מביא ב' פסוקים שהשמוש בהם בלמד ואם כן מאי חזית דהאי עדיף, אמנם נמצאים גם פסוקים אחרים שהשמוש בהם בבית, כגון במדבר ט ג ומ"א יב לג, אבל השמוש בלמד מצוי עוד יותר, אלא כנראה תפס הריב"ג, עפ"י החוש הלשוני שלו, את שמוש הלמד כאן לבלתי מתאים ומביא פסוק זה רק להראות ששמוש הבית הוא אפשר, ועיין להלן עמ' נו. [8] ולפי הענין משמע: את כלכם וגו'. דוגמה זו שיכתב אמת להלן במקום שהריב"ג מדבר ע"ד הפעלים היוצאים לשני פעולים. [9] בדל בערבית יש לה משמעות חליפה ותמורה (חלוף האותיות וכדומה) וגם משמש מונח דקדוקי [עיין על אדותיו להלן שער ט (ח)] וא"ת מתרגם את שניהם — תמורה; כונת הריב"ג היא כאן, שאין לפרש את הכתוב: את הרכב וגו' של חיל פרעה, אלא את הרכב וגו', שהוא כל חיל פרעה (שהיה שם). גם רש"י בפירושו אומר שהלמד של „לכל" היא יתירה. [10] ושאלה שאינה לשון בקשה באה עם הפעול, כגון: בראשית מד יט, שמות יג יד ודברים לב ז.